LÆSELEG

Faghæfte om LæseLeg

Et konkret pædagogisk redskab, der gør det let at arbejde med dialogisk læsning.

Mary Fonden

10 gode råd til arbejdet med LæseLeg

1. Husk, at LæseLeg først og fremmest skal være sjovt
2. Sammensæt små læsegrupper baseret på alder og niveau
3. Skab et læsehjørne, hvor I læser hver gang
4. Arbejd med LæseLeg på faste tidspunkter
5. Sørg for, at hver læsegruppe har den samme 'læsepædagog'
6. Læg vægt på arbejdet med LæseLegs kreative elementer
7. Vær tålmodig – jo mere sprogsvage børn des mere tålmodighed
8. Saml bøger og boghæfter, så de er lette at gå til
9. Udarbejd en læseplan og evaluér løbende
10. Giv ikke op!

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1:	LæseLeg	5
Kapitel 2:	Forberedelse til den dialogiske læsning	9
Kapitel 3:	Bøger	14
Kapitel 4:	Boghæfter	18
Kapitel 5:	Den gode oplæser	24
Kapitel 6:	Strukturering af oplæsning og samtale	32
Kapitel 7:	Første oplæsning: Introducér bogen for børnene	35
Kapitel 8:	Anden oplæsning: Samtalelæsning	38
Kapitel 9:	Tredje oplæsning: Fælles læsning	40
Kapitel 10:	Kreative aktiviteter	42
Kapitel 11:	Samarbejde med børnenes forældre	46

Forord

> ”Tænk et øjeblik på, hvordan det ville føles ikke at kunne sætte ord på ens følelser og tanker. Tænk så på den lykke og selvtillid, et barn vil opleve, når det pludselig opdager, at det kan.”
>
> H.K.H. Kronprinsesse Mary

Citatet illustrerer præcist, hvad LæseLeg handler om.

Der er stor forskel på små børns sproglige kompetencer. Nogle børn kan slet ikke holde op med at tale, mens andre børn har et lille sprog set i forhold til deres jævnaldrende. Manglen på ord kan være isolerende og have store konsekvenser for børns trivsel og senere skolegang. Derfor skal vi støtte dem i at få flere ord og motivere deres glæde ved sproget.

Som fagperson kan din viden og indsats være det afgørende skub, der får et barn på ret kurs – ikke bare i vuggestuen, dagplejen eller børnehaven, men også på længere sigt.

Med LæseLeg gør vi det nemt for dig at arbejde med børnenes sprogglæde.

LæseLeg giver børn gode læseoplevelser og gør det samtidigt let og sjovt at arbejde struktureret med den anerkendte metode dialogisk læsning.

I LæseLeg læses en bog højt tre gange over en kortere periode for en lille gruppe børn, der er jævnaldrende og sprogligt på samme niveau. For hver oplæsning involveres børnene mere og mere aktivt i at tale om bogens ord, handling og illustrationer, og efterfølgende giver kreative aktiviteter børnene mulighed for at lege fortællingerne.

Gentagelsen, legen og de små succeser, der følger med, bliver knager, som børnene kan hænge deres nye ord op på. Ordene bringes til live og sætter sig fast, fordi de bliver oplevet, og fordi børnene selv bliver en del af historierne.

I dette faghæfte giver vi dig en trin-for-trin guide til, hvordan du arbejder med dialogisk læsning med børn fra 1-6 år, så børnene får mest muligt ud af det. Suppleret af LæseLegs særligt udvalgte billedbøger og de dertilhørende boghæfter har vi samtidig sørget for, at forberedelsen er lige til at gå til.

Tak for din indsats for børns trivsel – og god fornøjelse med LæseLeg!

Læs mere på
læseleg.dk
og følg os på
facebook.com/læseleg

LæseLeg

LæseLeg bidrager til at gøre børn bogvante i en tidlig alder og har en positiv indflydelse på deres sprog og evne til at indgå i fællesskaber

LæseLeg gør børn bogvante i en tidlig alder. At blive bogvant betyder blandt andet at blive fortrolig med bøgernes sprog – et sprog, som er anderledes end hverdagens talesprog.

At være bogvant betyder også at have en begyndende indsigt i og nysgerrighed over for skriftsproget, og endelig betyder adgangen til børnelitteraturen, at børn får mulighed for at møde en mangfoldighed af ord, som igen styrker tilegnelsen af et stort og varieret ordforråd.

LæseLegs grundelementer

LæseLeg anvender dialogisk læsnings principper[1] i en dansk pædagogisk tradition:

- Der læses billedbøger sammen med små grupper på højst fem børn.
- Den samme billedbog læses tre gange.
- Bogens illustrationer og indhold udgør det meningsfulde grundlag for samtaler og aktiviteter.

Dialogisk læsning

LæseLeg er baseret på det unikke sprogpædagogiske værktøj dialogisk læsning, der handler om at læse på en måde, der inddrager børnene i fortællingens univers.

Metoden er udviklet af den amerikanske forsker G.J. Whitehurst og er den mest veldokumenterede metode til at styrke børns kommunikative evner.

Grundlæggende handler dialogisk læsning om at læse en bog med en gruppe på højst fem børn. Bogen skal læses tre gange – helst inden for en uge – men bogen læses forskelligt hver gang.

1 Whitehurst i *At læse med børn – dialogisk læsning i dagtilbud*, Jensen, Nygaard, M., 2007, Klim

Sproget åbner døre

Oplæsning, dialoger om historien og efterfølgende kreative aktiviteter udvikler børns ordforråd og kommunikative kompetencer. Det hjælper dem til bedre at komme i dialog med andre børn, at lege og være sammen om hverdagslivets aktiviteter. Kort sagt at blive inkluderet i det sociale fællesskab.

Samtidig ved vi, at børn, der mangler ord, er i risiko for at klare sig dårligt i skolen og senere i uddannelseslivet, og at en tidlig indsats kan gøre en stor forskel.

LæseLeg kan bruges til alle børn, men er især et godt redskab til børn med et lille sprog. Gennem gode bogoplevelser og ved at give børns sprog vokseværk får de adgang til det sociale fællesskab – både her og nu og i deres fremtidige liv.

Et rum af koncentration og nærhed

LæseLeg er af særlig stor betydning for børn, som ikke møder børnelitteraturen i hjemmet, og samtidig er en vigtig gevinst ved LæseLeg, at børn lærer at fungere i det rum af koncentration, nærhed og fælles oplevelse, som kendetegner en god oplæsningssituation.

Det er vigtigt at lære i al almindelighed, men også fordi det kan være socialt ekskluderende for et barn, hvis han eller hun ikke kan finde ud af at deltage i fællesskabet omkring læsningen af gode bøger og således går glip af den del af børnekulturen, som børnelitteraturen repræsenterer.

Ny forskning: Højtlæsning påvirker hjernen

I 2015 offentliggjorde en amerikansk forskergruppe[2] en række forskningsresultater, som viste en målbar effekt af at læse højt for små børn. Forskerne havde scannet hjernen på en række 3-5-årige børn, mens de lyttede til oplæsning af bøger, som var tilpasset deres alder.

Scanningerne viste en klar sammenhæng mellem, hvor læsevante børnene var, og aktiviteten i de dele af hjernen, som er knyttet til den sproglige udvikling. Områder, som er vigtige for udviklingen af tale- og læsefærdigheder.

Scanningerne viste også, at børn, der var blevet læst meget for, havde en særlig stor aktivitet i de hjerneområder, som har at gøre med evnen til at danne billeder. Forskerne mener, at det at kunne se historien for sig, forbereder barnet på overgangen fra billedbøger til tekstbaserede bøger, hvor man skal skabe egne billeder for at forstå handlingen.

2 John Hutton m.fl. fra Cincinnati Children's Hospital Medical Center 2015

Læseoplevelser danner desuden ofte grundlag for børns kreative aktiviteter såsom tegne- og maleaktiviteter samt rolle- og konstruktionslege. Fælles kendskab til bøgernes handling kan motivere gode lege, som børnene får et fælles sprog om. Det kan give børn med et lille sprog selvtilliden til at gå mere ind i legen.

LæseLeg og indskolingen

LæseLeg er udviklet til førskolebørn, men kan også anvendes i indskolingen og i specialtilbud for ældre elever. I indskolingen kan LæseLeg fx indgå i den under-

støttende undervisning, hvor bøgerne læses tre gange for nogle af klassens elever. Første og anden læsning foregår fx kun sammen med en lille gruppe, inden bogen læses sammen med hele klassen den tredje gang.

Som indskolingslærer kan man vælge bøger fra LæseLegs bøger til de 5-6-årige, fx *To af alting*[3] og *Den utrolige historie om den kæmpestore pære*[4]. Bøgerne om Vitello[5] er ligeledes meget populære i indskolingen. Fordelen ved at vælge bøger fra LæseLeg er, at LæseLegs boghæfter sparer forberedelsestid.

LæseLeg og flersprogede børn

LæseLeg kan også bruges i det sprogpædagogiske arbejde, når flersprogede børn skal lære dansk. I bøgerne er sproget anvendt *meningsfuldt* forstået på den måde, at når den voksne læser bøger sammen med børnene, bliver sproget brugt i en naturlig sammenhæng og ikke kun som en del af en målrettet proces, der handler om at tilegne sig det danske sprog. Den meningsfulde anvendelse af sprog fortsætter i bogsamtalerne, hvor bøgernes indhold relateres til børnenes egen verden og mening om verden.

Når flersprogede børn skal lære dansk, kan det i begyndelsen anbefales at bruge længere tid på at arbejde meget konkret med indholdet i den enkelte bog. Man kan fx tage på små ture, som er relevante i forhold til bøgernes indhold. Bøgerne må også meget gerne læses mere end tre gange.

3 *To af alting*, Hanne Kvist, 2013, Gyldendal
4 *Den utrolige historie om den kæmpestore pære*, Jakob Martin Strid, 2012, Gyldendal
5 Bøgerne om Vitello, Kim Fupz Aakeson, Gyldendal

Forberedelse til den dialogiske læsning

Gode læsegrupper er vigtigt for en vellykket dialogisk læsning, og det kræver omtanke og viden om børnene, når de skal sammensættes

Den dialogiske læsning af en bog strækker sig i LæseLeg maksimalt over to uger. Det vil sige, at den samme bog læses med den samme børnegruppe tre gange i løbet af den første uge. Derpå følger en række kreative aktiviteter bygget op omkring bogen, fx at tegne, male, lege og dramatisere (som beskrevet i boghæfterne). Hvis disse aktiviteter foregår i ugen efter, at bogen er blevet læst, arbejder man i to-ugers-intervaller. Man kan også arbejde i uge-intervaller, hvis man fx det sidste år inden skolestart ønsker at optimere antallet af læste bøger.

Før den dialogiske læsning kan begynde, skal den forberedes. En god forberedelse omfatter planlægning af følgende punkter:

- Sammensætning af en læsegruppe
- Fysiske rammer
- Faste læsetider

Sammensætning af en læsegruppe

Der sammensættes en læsegruppe bestående af 2-5 børn (1-3 børn, hvis de er under tre år), som skønnes at kunne få glæde af at deltage i fælles læsning af udvalgte billedbøger og samtaler om dem – og som ligger på nogenlunde samme sproglige niveau.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at sammensætningen af en velfungerende læsegruppe kræver grundige overvejelser, hvor pædagogen bruger sin viden om børnenes sproglige og kommunikative kompetencer.

I forhold til de yngste børn kan det også være en god idé at tage med i sine overvejelser, hvordan de typisk bruger gulvbøger, og om bøger er en del af børnenes hjem.

Den velfungerende læsegruppe

Børn har forskellige forudsætninger og dermed meget forskellige kompetencer. En læsegruppe er velfungerende, når alle børn i gruppen kan bidrage til og fungere i både læsning af bogen, i de små bogsamtaler og i de kreative aktiviteter. Derfor har de enkelte børn behov for forskellige pædagogiske tilbud. Og det er måske den allervigtigste del af oplæserrollen: At erkende det og dermed påtage sig ansvaret for at sammensætte nogle læsegrupper, som ved første øjekast kan synes stigmatiserende, men som i det lange løb fremmer den sociale inklusion, netop ved at give de sprogligt svageste børn de bedste forudsætninger for at udvikle sig sammen.

Når de børn, der har et lille sprog, udvikler deres sproglige kompetencer, får de lettere ved at fungere i de mere frie fælles lege- og samtalesituationer. De bliver kort sagt mere ligeværdige legekammerater. Målet er – med tiden – at få skabt en fast, velfungerende læsegruppe. For at nå målet kan det være nødvendigt – især i etableringsfasen – at skifte ud i gruppen. Eventuelle udskiftninger skal ske så smertefrit som overhovedet muligt for børnene.

Antallet af børn i oplæsningsgruppen afhænger af børnenes alder og erfaringer med at lytte til oplæsning. Når antallet er sat til maksimalt fem børn, er det ikke, fordi der ikke kan læses for flere børn ad gangen, for det kan der – især når der er tale om læsevante børn i aldersgruppen 5-6 år. Årsagen er bl.a., at børnene skal kunne se illustrationerne samtidig med, at de hører teksten, og det begrænser naturligt antallet, medmindre institutionen hører til de heldige, som fx har en dokumentlæser/et episkop. Hvis institutionen har de tekniske muligheder, kan de to første læsninger ske i mindre grupper inddelt efter sprogligt niveau som nævnt ovenfor, mens den tredje oplæsning kan være en fælles læsning, hvor forskellige grupper med samme alder er samlet.

Sprogligt velfungerende børn

I en læsegruppe med sprogstærke børn er det sjovt og interessant at være oplæser og senere ordstyrer i bogsamtalerne. Børnene er typisk både bog- og dialogvante, og de vil kun i mindre grad have behov for inspiration og spørgsmål for at få en bogsamtale til at fungere. Oplæseren vil jævnligt opleve selv at blive beriget med nye vinkler på sin egen oplevelse af bogens indhold.

Meget sprogsvage børn

I en læsegruppe med meget sprogsvage børn er det fagligt udfordrende både at lære børnene at lytte til oplæsning og dernæst fungere i de efterfølgende bogsamtaler. Man skal som oplæser være indstillet på, at det tager tid – i nogle tilfælde meget lang tid – inden resultaterne begynder at melde sig. Til gengæld er den faglige tilfredsstillelse og glæde så meget desto større, når det sker. Denne gruppe af børn vil i meget høj grad kunne drage nytte af den dialogiske læsning.

Sprogstærke og meget sprogsvage børn

En blanding af sprogstærke og sprogsvage børn kræver en meget bevidst og særdeles styrende oplæser. Mange pædagoger har erfaret, at de sprogstærke børn "løber" med hele dialogdelen, at de keder sig og derfor bliver urolige og tydeligt utålmodige, når oplæseren tager nødvendige hensyn til de sprogsvage børn. Det får let den konsekvens, at de sprogsvage børns udbytte af den dialogiske læsning daler i betydelig grad – med manglende lyst til at deltage til følge. En læsegruppe med en sådan sammensætning er så vanskelig at arbejde med, at den bør undgås.

Læsegrupper med børn under tre år

1-3 ÅR

Det er meget individuelt, hvornår et barn kan fungere i en læsegruppe sammen med andre børn. Nogle børn har således behov for igennem længere tid at læse bøger alene sammen med oplæseren. De kan ikke holde koncentrationen, hvis de skal indgå i en gruppe, heller ikke selv om gruppen blot består af et barn mere. De kan måske dårligt nok selv være fokuseret i den tid, det tager at læse en hel lille bog. De børn har brug for den nødvendige støtte og omsorg, for at de udvikler sig til gode bogbrugere.

Andre børn, som måske er vant til daglig godnatlæsning hjemmefra, kan meget tidligt fungere i en gruppe på 2-3 børn.

Fysiske rammer

Det er vigtigt at have et fast sted, hvor man kan læse i fred og ro uden at blive afbrudt eller forstyrret af andre børn eller kolleger. Det er selvfølgelig optimalt, hvis institutionen har mulighed for at indrette et læserum med reoler, gode siddemøbler, papfigurerne fra LæseLeg-pakken m.v. Men mindre – fx et hjørne, som er indrettet til formålet, og hvor der kan skabes nogenlunde ro – kan også gøre det.

Faste læsetider

Faste læsetider, som er planlagt i samklang med institutionens øvrige aktiviteter, er med til at sikre, at man får læst, og at den dialogiske læsning bliver den regelmæssige aktivitet, som den skal være for at give de ønskede resultater.

Afsæt god tid til LæseLeg

Arbejdet med LæseLeg kræver både tid og ressourcer. Det er derfor afgørende, at ledelsen og den samlede personalegruppe bakker op om prioriteringen af LæseLeg.

Erfaringen viser, at det er en stor fordel, hvis der planlægges faste læsetider, og hvis der hænges en oversigt over de igangværende læsegrupper op, så både personale og forældre er klar over, hvornår læsegrupperne afholdes, og hvilke børn der deltager.

Oplæserens forberedelse

Det kræver grundig forberedelse, før en ny bog læses sammen med børnene, og det er vigtigt at være fortrolig med alle detaljer i handlingen. Endvidere skal oplæsningen øves, så man kan læse teksten klart og tydeligt med de rette betoninger og en levende sprogmelodi.

Det er vigtigt også at have sat sig ind i boghæftets indhold. Hvis den valgte bog ikke indgår i LæseLeg, anbefales det, at oplæseren selv udarbejder et boghæfte.

Fysiske rammer og læsetider, når børnene er under tre år

1-3 ÅR

Fleksibilitet er et nøgleord, når vi taler om at udvikle små mennesker til kompetente og glade boglyttere. Derfor skal de yngste børns professionelle voksne være indstillet på at læse sammen med et eller flere børn, når chancen byder sig, og børnenes opmærksomhed er der. Mange læsesituationer opstår spontant på barnets initiativ. Derfor vil megen læsning foregå med et enkelt barn på stuen – på en dejlig sommerdag måske ude på legepladsen.

Når der senere er etableret en fast og velfungerende læsegruppe, kan de ældste børn i aldersgruppen have gavn af faste læsetider. Den faste læsetid er med til at sikre, at den dialogiske læsning bliver den regelmæssige aktivitet, som den helst skal være, og den forbereder børnene til, at de som 3-6-årige kan indgå i større læsegrupper.

I dagplejen er der helt særlige forhold, idet det simpelthen ikke er muligt at overlade nogle børn til sig selv for at arbejde i en læsegruppe med 1-3 andre børn. Her kan man måske udnytte de alleryngste børns længere sovetid til at skabe små læsefrirum. Ellers handler det om på anden vis at finde ud af at bruge de muligheder, der nu engang er. Mange dagplejere har fortalt, hvordan de ofte har succes med at læse for hele deres børnegruppe, fordi de yngste børn, som egentlig ikke indgår i målgruppen, bare nyder samværet, roen og hyggen og dermed ikke opleves som forstyrrende.

Bøger

Både hvad angår indhold og materiale skal bøgerne være tilpasset børnenes alder

Det kan være hensigtsmæssigt at bruge forskellige former for bøger alt efter børnenes alder, og efter hvordan bøgerne indgår i det pædagogiske arbejde. Der kan fx arbejdes med tre forskellige kategorier af bøger:

- Almindelige billedbøger
- Gulvbøger/pegebøger
- Hjemmelavede, individuelle pegebøger

Alle tre former for billedbøger kan bruges til dialogisk læsning.

Almindelige billedbøger

Betegnelsen "almindelige billedbøger" er her brugt om mere klassiske billedbøger med papirsider (til forskel fra papbøger). Bøgerne kan indeholde en fortælling (fiktion) som fx *Hittegods*[6], men der kan også være tale om faktabøger som fx *Frø*[7], ligesom der kan være tale om bøger med mere eller mindre rimede tekster fx rap-teksten i *Palle P og perlen*[8].

6 *Hittegods*, Oliver Jeffers, 2015, Gyldendal
7 *Frø*, Birgitte og Peter Bering, 2014, Gyldendal
8 *Palle P og perlen*, Marianne Iben Hansen, 2010, Gyldendal

Bøgerne, der indgår i LæseLeg, er opdelt i tre kategorier, bøger til de 1-3-årige, til de 3-4-årige og til de 5-6-årige. Man skal som oplæser være opmærksom på, at der selv inden for de enkelte kategorier kan være store forskelle på, i hvor høj grad børnene udfordres.

Bevægelsen i, hvordan bøgerne bruges, går fra oplæsning til leg. Boghæfterne giver inspiration til, hvordan der kan arbejdes med bøgernes sprog og indhold.

Bøger i børnehøjde

At bøger er tilgængelige i børnehøjde har mange formål bl.a.:

- At signalere, at bøger er et naturligt element i vores hverdag
- At give børnene mulighed for at få erfaringer med bøgers fysiske indretning, fx kunsten at bladre
- At støtte en begyndende forståelse af, at verden er todimensionel i bøgernes illustrationer
- At introducere bøger som noget, der giver nærvær og hygge
- At lægge den første grundsten til udviklingen af læselyst

Gulvbøger/pegebøger

Gulvbøger er robuste papbøger, som henvender sig til børn under tre år, både hvad angår materiale og indhold. Det er oftest pegebøger med billeder af genstande og uden en sammenhængende handling. Der findes dog også pap-bøger, som rummer en lille fortælling.

Det kan anbefales, i en vis udstrækning, at overlade bøger til børnenes egne initiativer og eksperimenter. Herudfra kan man danne sig indtryk af, om børnene allerede er bogvante. De børn, som først møder bøger i vuggestuen eller i dagplejen, vil iagttage, hvordan mere bogvante og også ældre børn bruger bøgerne. Den voksne kan inspirere børnene ved selv at tage en af bøgerne og begynde at kigge i den, eventuelt vise et af bogens opslag til en kollega og tale om indholdet. Langt de fleste børn – for ikke at sige alle – tager før eller siden initiativ til at ville "kigge bog" med en voksen.

Der vil ofte ske en bevægelse, der går fra leg med gulvbøgerne/pegebøgerne til at "kigge bog" med en voksen og til leg igen. Ved at acceptere og respektere dette, giver man børnene et trygt og godt forhold til bøger. At lege med en bog er et forstadie til at læse, nøjagtigt som at lege med maden er indledningen til at kunne spise med kniv og gaffel.

Hjemmelavede, individuelle pegebøger

For alle børn i ca. 1-1½-årsalderen vil en hjemmelavet pegebog med billeder af ting, som barnet holder særlig meget af, kunne blive en kær og skattet første bog.

Bogen laves meget simpelt af to stykker pap, evt. lamineret, som holdes sammen med en kraftig tape. Det er bedre at lave flere små bøger, maks. seks sider, end en stor bog på 10-20 sider.

Bogen laves optimalt i et samarbejde mellem barnets forældre og barnets pædagog. Sammen finder man fire motiver, som aktuelt vil kunne fange barnets interesse – print egne billeder, eller klip ud fra reklamer og lignende. Husk, at mange børn er glade for fotos, som de selv er med på. Der må gerne laves korte sætninger (2-4 ord) til bogen. Hvis der arbejdes med børn med to eller flere sprog, så lav flere eksemplarer – ét til hjemmebrug (på modersmålet/modersmålene) og ét til institutionsbrug/brug i dagplejen (på dansk).

Vis meget gerne forældrene, hvordan man kan læse den hjemmelavede bog sammen med barnet, men læg vægt på, at det skal ske på barnets præmisser. Man kan fx med en iPad optage små videoklip af oplæsningssituationer, som man kan bruge i rådgivningen af forældrene. Tal jævnligt med forældrene om, hvordan det går med at bruge bogen. Det er i det hele taget vigtigt at samarbejde med barnets forældre om at gøre gode læseoplevelser til en naturlig del af barnets hverdag.

Bøger til børn under 3 år

1-3 ÅR

Til de yngste kan der være brug for nogle forholdsregler, for små børns bevægeapparat og bøgernes skrøbelige papir harmonerer dårligt sammen. De børn, der har deltaget i oplæsningen, må meget gerne have adgang til selv at legelæse i de oplæste bøger, men bøgerne bør være placeret, så de er uden for de alleryngste børns rækkevidde. Bøgerne kan fx placeres på hylder, som kun de børn, der er store nok til at håndtere dem, kan nå. Så undgår man pludselig at stå med helt nye bøger med iturevne sider.

De yngste børn skal have bøger inden for rækkevidde overalt, og der skal således ligge bøger på gulvet i de rum, hvor de opholder sig. Småbørn, der endnu har kravlen som den foretrukne "transportform", vil spontant tage bøgerne til sig og begynder at undersøge og bruge dem. Bøgerne, der spredes rundt på gulvet, skal være robuste og kunne holde til, at børnene hiver og bider i dem, går rundt med og bruger dem til alskens andre ting end det, de er beregnet til. Det er sådan, de lærer bøgerne at kende.

Papbøger indeholder oftest gode billeder med stærke farver, som appellerer til børnene i den alder. Bøgerne har måske endda en spændende og kendt form, fx kan en bog om traktorer være formet som en traktor, måske endda med hjul på.

Det kan anbefales, at nogle af bøgerne indeholder taktile udforskningsmuligheder, fx blanke eller glatte pletter, dejlig blød pels, sjove strukturer eller bevægelige dele. Det sidste forudsætter, at det er lavet, uden at der er gået på kompromis med robustheden. En bog med bevægelige dele, som mangler, er lige til skraldespanden, fordi den lægger op til en aktivitet, som ikke eksisterer længere. Bøger med indbygget lyd fascinerer også de yngste børn.

Det kan forekomme lidt useriøst at vælge bøger med hjul på, med indbygget rappen, med huller i osv., men de små elsker det – og når det handler om at "sælge" bogen som medie til et lille menneske, gælder næsten alle kneb.

Boghæfter

Boghæfterne beskriver aktiviteter, som kan være omdrejningspunkt for bogsamtalerne, og som underbygger den dialogiske læsnings muligheder for læring

Alle boghæfter indeholder følgende grundelementer:

- Gode ord
- Spørgsmål til bogsamtale
- Samtale om illustrationerne
- Kreative aktiviteter
- Ideer til leg / Sætninger til at gentage
- Bogquiz

Find alle LæseLegs boghæfter på læseleg.dk

Gode ord

Der er til hver bog valgt et antal ord, som er specielt gode at fokusere på og arbejde med. Ordene er karakteriseret ved, at de kan konkretiseres, visualiseres og/eller dramatiseres.

Man konkretiserer et ord ved at relatere det til dets fysiske genstand, fx ved at gå ud og kigge på nedløbsrør, når man i *Da Carl næsten var ond*[9] læser om, at "Vandet stod ud af himlen og fossede ud af nedløbsrørene".

Konkretisering egner sig særligt godt til ting og genstande, primært navneord, mens dramatisering egner sig rigtig godt til ord, som beskriver handlinger og følelser, primært udsagnsord og tillægsord.

Det anbefales, at man altid begynder med at spørge børnene, om nogen af dem ved, hvad ordet betyder, og kan fortælle eller vise de andre det. Hvis man som voksen skal forklare et ord, er det uhensigtsmæssigt, hvis man gør det ved hjælp af ord, især når man arbejder med børn med et lille sprog. Som regel er resultatet nemlig, at børnene efterlades med mere end ét ukendt ord, når den voksne er færdig med sin forklaring. Det undgår man, når man holder sig til at konkreti-

9 Da Carl *næsten* var ond, Ida Jessen, 2011, Høst & Søn

sere, visualisere og/eller dramatisere ordenes betydning. Børnene må derimod gerne forklare ord ved hjælp af deres egne ord. Ja, de skal faktisk gøre det så tit som muligt, fordi det både giver oplæseren en sikkerhed for, at ordets betydning er tilegnet, og samtidig bidrager til at skabe en forståelse af de mange nuancer, der er i ordbetydninger.

Børnene tilegner sig hurtigt begrebet "gode ord". Derfor er det relevant at gøre det til et fast indslag i ordarbejdet at spørge, om nogen af børnene har fundet andre ord, som de synes er gode, og som de derfor gerne vil tale om. Oplæseren kan også jævnligt under anden eller tredje oplæsning give børnene mulighed for at sige "stop!", hvis der er et ord, som de ikke kender betydningen af. De første gange stop-muligheden introduceres, skal man være forberedt på, at der vil blive bedt om mange "stop!", fordi det er spændende at få den magt, samt at børnene kan vælge ord, som mildest talt er næsten umulige at konkretisere, visualisere eller dramatisere.

Ord og vendinger kan også vælges til gode ord, fordi de er gode at sige. Det gælder fx en sammenstilling som "Ben-brækker-bjerget", som har bogstavrim, og et ord som "slugten" og "glubsk"[10], som bare ligger godt i munden.

Der arbejdes med de "gode ord" i alle tre bogsamtaler. Arbejdet varieres ved, at børnene anden og tredje gang skiftes til at være den, der forklarer ved hjælp af ord, ved at konkretisere, visualisere og/eller dramatisere.

10 Fra *Da lille Madsens hus blæste væk*, Jakob Martin Strid, 2008, Gyldendal

Børn under tre år og gode ord

1-3 ÅR

I arbejdet med de gode ord skal oplæseren være bevidst om, at begrebet "ord" er abstrakt for børn under tre år. Det giver derfor ingen mening at spørge børnene, om de kender et bestemt ord, eller om de ved, hvad et bestemt ord betyder. Brug i stedet bøgernes ord i sammenhæng med konkretiseringer, visualiseringer og dramatiseringer.

- Konkretisér fx ordet appelsin: "Vil du hente appelsinen?", "nu piller vi appelsinen", "appelsinen smager dejligt" (*Elmers farver*[11]).
- Visualisér fx ordet vandmand: "Se, sådan ser en vandmand ud", "se, her er et billede af en stor vandmand … og en lillebitte vandmand", "hvor er vandmanden?" (*Lille krokodille i det store hav*[12]).
- Dramatisér/kropsliggør fx ordet kravler: "Vis, hvordan man kravler", "kan du kravle op på bordet?", "hvad laver Jeppe nu? – ja, det er rigtigt, han kravler op på skamlen" (*Jeppes lampe*[13]).

Spørgsmål til bogsamtale

I boghæfterne finder man spørgsmål, der kan bruges til en samtale om noget af det, der sker i bogen. Det er vigtigt, at nogle af spørgsmålene relaterer bogens indhold til børnenes eget liv. Spørgsmålene er tilpasset målgruppernes forskellige aldre, idet spørgsmålene til de yngste børn er meget konkrete og af og til kan besvares ved, at barnet peger på elementer i bogens illustrationer.

I boghæfterne til de 5-6-årige er der – i modsætning til i boghæfterne til de 1-3-årige og 3-4-årige – næsten udelukkende brugt Aidan Chambers' grundspørgsmål[14]:

1. Var der noget, du godt kunne lide i bogen?
2. Var der noget, du ikke kunne lide ved bogen?
3. Var der noget, der undrede dig?
4. Var der mønstre, du lagde mærke til? Var der noget, du kom til at tænke på, som minder om andre bøger og film?

11 *Elmers farver*, David McKee, 2011, Forlaget Bolden
12 *Lille krokodille i det store hav*, Birde Poulsen, 2008, Forlaget ABC
13 *Jeppes lampe*, *Barbro Lindgren*, 2013, Gyldendal
14 *Tell me: Children, Reading and Talk*, Aidan Chambers, 1993, Barnes & Noble og *Men først skal bogen læses*, Moss, I. og Vilhelmsen, K. 2002, L&R Uddannelse

I nystartede grupper for 5-6-årige sprogsvage børn er det ikke usædvanligt at møde børn, som generelt har vanskeligt ved at besvare selv de to første og ret simple spørgsmål. Samtidig med at børnene måske ikke har de sproglige forudsætninger for at kunne udtrykke og evt. begrunde deres svar, er det at blive bedt om at udtrykke sin mening så nyt og anderledes, at det kræver tid.

Det er vigtigt, at børnene oplever at blive støttet og respekteret i bogsamtalerne.

Samtale om illustrationer

Der er mange måder at tale om illustrationerne på. I kan fx finde mærkelige ting i illustrationen eller lade børnene vælge deres yndlingsopslag og fortælle hvorfor. Nogle billedbøger har en sideløbende fortælling illustreret mindre synligt på opslagene. Fx har *Da lille Madsens hus blæste væk*[15] en tillægshistorie om en mus med en lille illustration, som fortæller en historie på hvert opslag.

Man kan også af og til arbejde med en enkelt udvalgt illustration, som man i fællesskab "tømmer for ord". At tømme en illustration for ord betyder, at børnene skiftes til at pege på en ting på illustrationen og sige, hvad det er. Det kan anbefales at skrive ordene på en liste, så de efterfølgende kan læses op igen og tælles. Det motiverer børnene til virkelig at gå ned i de mindste detaljer for at få så lang en liste som muligt.

Samtale om illustrationer med børn under tre år

1-3 ÅR

Gennemse illustrationerne og lad børnene fortælle, hvad de ser på billederne. Udvid børnenes sprog, hvis børnene fx siger "Det Kaj", så udvid børnenes sprog ved at sige "Ja, det er rigtigt, det er Kaj. Han sover i sin seng," osv. Sæt ord på alle de mange ting på illustrationerne sammen med børnene, peg på en ting ad gangen og spørg "Hvad er det?" – hvis ingen reagerer, så svar selv.

Hvis man er heldig at have et kasseret eksemplar af bogen, kan de løse illustrationer (gerne i en lamineret udgave) som angivet i boghæfterne bruges til fx at genskabe fortællingens forløb, eller til at børnene får en illustration, hvor de så skal fortælle, hvad der sker på den.

Ideer til leg med børn under tre år
Handlingen i mange af bøgerne til de 1-3-årige, kan umiddelbart overføres til legens verden, fx gemmelegen fra *Kaj er væk*, at læse for en bamse eller en dukke fra *Kaj læser bog*, give-gave-leg og papkasseleg fra *Kaj har en gave* og *Lili er vild med gaver* osv.

15 *Da lille Madsens hus blæste væk*, Jakob Martin Strid, 2008, Gyldendal

Forslag til kreative aktiviteter

Læs mere i kapitel 10 om kreative aktiviteter.

Sætninger til at gentage

Der leges på forskellige måder med at gentage udvalgte sætninger fra bogen – det kan være i kor, enkeltvis, sætningen kan klappes, hoppes, trampes, rappes osv.

Bogquiz

Quiz-spørgsmål er spørgsmål, der gerne må betragtes som oplæg til små samtaler, hvor der sættes fokus på forskellige sproglige aspekter ved ord. Aspekter, der alle har til formål at bidrage til en lagring af ordet i børnenes ordforråd.

Den gode oplæser

Det er fagligt udfordrende at være oplæser. Det kræver refleksion og øvelse, hvis man vil være god – og lang tids refleksion og øvelse, hvis man vil være rigtig god

Børn har brug for rigtig gode oplæsere, som kan formidle bøgernes sjove, spændende, farlige, sørgelige og vilde oplevelser og samtidig gøre arbejdet med bøgernes indhold og sprog til en leg – altså oplæsere, som elsker at læse op. De fleste voksne, som arbejder med børn, kan nemt finde glæde ved oplæsning, men de fleste kan også gennem øvelse og fokus på oplæsningssituationen blive endnu bedre oplæsere. At udvikle sig som oplæser kræver mod og vilje til åbenhed, refleksion og udvikling. Det kan anbefales at danne små supervisionsgrupper bestående af 3-5 oplæsere, som på skift inviterer hinanden til at være "flue på væggen" i en oplæsningssituation med efterfølgende feedback.

Generelt må det være op til den enkelte oplæser at finde sin egen individuelle stil – blot er det vigtigt ikke at acceptere så mange afbrydelser, at fortællingen hakkes i småstykker, og flowet i handlingen dermed går tabt. Det helt klare mål er, at børnene bliver i stand til at gemme eventuelle spørgsmål til hele bogen er læst.

Man bliver en bedre oplæser, når man:

- Kender historien og har tænkt over både helheden og enkeltdelene
- Har øvet sig og læst historien højt et par gange for et øvepublikum – det er godt at have egne børn at øve sig på
- Magter at betone oplæsningen, lave stemmeskift, der passer til de enkelte figurer og personer – uden at overdramatisere
- Fanger børnene ind i fiktionen, så de ikke unødigt afbryder
- Giver plads til børnenes kommentarer og er i stand til på en venlig måde at reducere længden af børnenes indlæg
- Ikke lader oplæsningen stå alene. Børnene skal vide, at der er plads til deres personlige betragtninger efter oplæsningen[16].

16 *Læsning og litteratur i skolestarten*, Broström, Frandsen, Vilhelmsen, 2008, Nationalt Videncenter for Læsning

Oplæserrollen, når børnene er under tre år

1-3 ÅR

Jo yngre børnene er, des mere krævende er den dialogiske læsning. Eksempelvis kræver det stor pædagogisk viden og indlevelse at etablere gode bogsamtaler, som aktiverer de yngste børn og får dem til at bruge alt, hvad de har i sig af gestik og sprog. Når børnenes sproglige kompetencer ikke rækker til lange forklaringer, er det vigtigt at kende det enkelte barn godt for at kunne skabe meningsfulde kommunikationssituationer.

Det følgende eksempel, hvor en mor på fornemmeste vis læser dialogisk med sit 11 måneder gamle barn, viser, hvordan moderen kan bruge sit kendskab til, at Jonathan er glad for ærter – både i valget af, hvad hun vil sætte fokus på i bogen, men også til at inddrage Jonathan i samtalen[17].

Mor: Hvad har vi her da, oh masser af lækkerier at spise (peger).
Jonathan: (kigger på billedet)
Mor: (peger på et billede) Ærter.
Jonathan: (rører ved billedet)
Mor: Ærter. Hvad er det, ærter?
Jonathan: (læner sig fremover mod billedet, rører ved det og kradser på det, lader pegefingeren glide over billedet)
Mor: Ja, du kan godt lide ærter, ikke?

Moderens indledende indramning lægger grundlaget for at opbygge en forståelse af, hvad der findes i bogen. Et stykke inde i bogen sætter moderen en etiket på, hvad de ser, nemlig ærter. Derefter slutter hun med at binde det, de har set, sammen med noget, Jonathan kan lide. Ved hjælp af samtalen får Jonathan en mulighed for at bevæge sig på forskellig måde rundt om det emne, som er i fokus i denne situation.

Bogsamtaler og spørgsmålstyper

Det hører med til oplæserrollen at være en god samtalepartner. Aidan Chambers' grundspørgsmål (se side 20), der indgår i boghæfterne til de 5-6-årige, er en form for overordnede spørgsmål, som tager afsæt i hele bogens handling. Det kan også anbefales at stille spørgsmål, der tager udgangspunkt i nogle af historiens og illustrationernes detaljer.

17 "Nu kommer ordene bare" i *Læsning, teori og praksis*, Vibeke Boelt og Martin Jørgensen (red.), 2006, KvaN

Gode spørgsmålstyper

1. Spørgsmål, hvor barnet skal færdiggøre et ord eller en sætning
Den type spørgsmål vil især være relevante i tekster, som indeholder gentagelser fx "op ad bakke og ned af bakke og …"[18] eller rimede tekster, hvor barnets opgave et at gøre rimet færdigt fx "Pytte, pytte, pot/hvem er høj og …"[19].

2. Genkaldende spørgsmål
Fx "Hvad skete der, efter at Louies far havde opdaget *Stormhvalen?*"[20]. Her skal barnet genkalde sig elementer fra bogens handling og selv formulere et svar.

3. Hv-spørgsmål
Fx "Kan du huske, hvad man kalder sådan en på dansk?" eller "Hvad er det?" eller "Ved du, hvad det hedder på dit modersmål?", mens man peger på ting i illustrationerne.

4. Spørgsmål, der får barnet til at relatere bogens indhold til sit eget liv
Fx "Har du været i Zoologisk Have?"[21] eller "Har du prøvet at være bange, når du skal sove om aftenen?". Igen en type spørgsmål, der giver barnet mulighed for at fortælle og dermed bruge sit sprog.

Variation i spørgsmålene

Det er vigtigt at benytte sig af forskellige typer spørgsmål. Nogle børn kan i lang tid have brug for spørgsmål, som kan besvares ved blot at pege på noget i bogens illustrationer. Her kan oplæseren kvittere ved at sige, at det er rigtigt og så sætte de ord på, som barnet kunne have brugt. Andre børn skal udfordres med mere komplekse spørgsmål, som fx kræver, at barnet kan kombinere flere af historiens informationer.

Den dygtige oplæser skræddersyr sine spørgsmål ud fra sit kendskab til det enkelte barns aktuelle udviklingsniveau. Ved løbende at evaluere børnenes svar, arbejder oplæseren hele tiden med at tilpasse sine spørgsmål, så børnene udfordres i fornødent omfang – uden at det fører til, at børnene oplever nederlag, så de mister lysten til at deltage i bogsamtalerne.

18 *Mis med de blå øjne*, Egon Mathiesen, 1999, Gyldendal
19 *Fino badino badulle*, Marianne Iben Hansen, 2007, Gyldendal
20 *Stormhvalen,* Benji Davies, 2016, Gyldendal
21 *Lili i Zoologisk Have,* Kim Fupz Aakeson, 2016, Gyldendal

Whitehurst, der har udviklet dialogisk læsning, er i sin metodebeskrivelse også inde på værdien af at udvide og omformulere børnenes svar. Udvidelsen kan fx ske ved, at oplæseren i sin omformulering anvender andre ord end barnets – hvis barnet fx fortæller, at drengen vil hjælpe pingvinen, kan man tilbyde barnet at møde nye ord med næsten samme betydning ved at sige "Det er rigtigt, at drengen bestemte sig for at ville hjælpe pingvinen – ja, der står faktisk i bogen, at drengen besluttede sig for at hjælpe pingvinen"[22].

Bogsamtaler med børn under tre år

1-3 ÅR

Med de mindste børn er det vigtigt at kommunikere med dem, så deres sprogtilegnelse fremmes mest muligt. Som voksen tilpasser man ofte sit sprog uden at tænke over det, når man taler med små børn. Tilpasningen sker først og fremmest på følgende områder:

- Lavere taletempo
- Tydeligere udtale
- Højere toneleje
- Korte, simple sætninger
- Mange gentagelser

Undersøgelser viser, at dette børnetilpassede sprog, som kaldes *child-directed speech*, har en positiv betydning for små børns sprogtilegnelse.

Teksterne i nogle billedbøger for aldersgruppen indeholder tydelige elementer af børnetilpasset sprog. I *Kaj har fine støvler*[23] er der hyppige gentagelser, uden at sproget dermed bliver kunstigt. Ordet "regner" gentages fx fem gange i tre forskellige sætningskonstruktioner: "Nu regner det. Og det regner og regner og regner. Nu regner det ikke mere." I samme bog får barnet i tre på hinanden følgende opslag at vide, at Kaj kan trampe, sparke og hoppe med sine fine støvler – alle tre situationer er illustreret.

Ligesom til de lidt større børn kan det være gavnligt at udvide og omformulere børnenes svar, fx ved at udfylde hullerne i deres sætninger. Hvis barnet siger "Kaj gave", kan oplæseren i sin omformulering sige "Ja, Kaj har en gave" eller "Ja, Kaj har en fin gave."

22 *Hittegods*, Oliver Jeffers, 2016, Gyldendal
23 *Kaj har fine støvler*, Mats Letén, 2000, Gyldendal (ikke en del af LæseLeg)

Det sprogpædagogiske arbejde

Hvert boghæfte indeholder et antal gode ord, som man kan inddrage i bogsamtalerne. Netop arbejdet med de gode ord er centralt i det sprogpædagogiske arbejde i tilknytning til den dialogiske læsning.

Børn, der har et lille ordforråd, har sværere ved at tilegne sig nye ord end børn, som har et stort ordforråd. De ord, vi allerede har tilegnet os, optræder nemlig som en slags hjælpere i tilegnelsen af nye ord, så jo flere ord, man allerede har, jo lettere er det at tilegne sig nye.

Det sprogteoretiske grundlag

Viden om ord og ords egenskaber er vigtigt for kvaliteten af det sprogpædagogiske arbejde. Lingvisten Paul Nation[24] har udarbejdet en liste over, hvad en sprogbruger har brug for at vide om ord, og i det følgende kan I læse om, hvordan man i praksis kan anvende viden om ord i arbejdet med børns sprogtilegnelse – naturligvis tilpasset børnenes alder.

Det talte ord

Ordet i sin talte form har altid været centralt i den leg med sprog, som voksne har med små børn. Rim og remser er fine eksempler herpå. Dertil kommer, at nogle ord er gode at smage på. De første gange, man som oplæser viser børnene, hvordan man smager på ordene, gentager dem langsomt, hurtigt, i stavelser, kigger børnene undrende, prøver måske lidt forsigtigt, men ender ofte med at synes, at det er sjovt. Eksempler på ord, der "smager" sjovt, er "sneugleungen Ulla"[25], "Ben-Brækker-Bjerget"[26], "fjongbiler"[27] og mange, mange andre.

Det skrevne ord

Der er børn, som allerede i en meget tidlig alder hæfter sig ved ordenes skriftlige udtryk, så brug af skrevne skilte, opmærksomhed på de skrevne ord, fx på bogforsiderne, er en naturlig del af samtalerne om bøgerne og sproget i bøgerne. Især når børnene selv tager initiativer, er det vigtigt, at den voksne stiller sin viden til rådighed.

Ordets grammatik

Her handler det om, hvordan man fx kan lege med, at en ko bliver til to køer, en bil til to biler, en sten til to sten osv. Det kan få børn til at undre sig, og undren er et godt udgangspunkt for læring. Arbejdet med ordenes grammatik skal selvfølgelig ikke foregå i timevis, men små dryp af og til er med til at skærpe børnenes sproglige bevidsthed.

24 Paul Nation i *Tosproget udvikling*, Møller, J., Quist, P., Holmen, A. og J.N. Jørgensen (red.) 1998, Danmarks Lærerhøjskole
25 *Hvad siger sneuglen Ulla*, Mette Moestrup og Charlotte Pardi, 2009, Gyldendal
26 *Da Lille Madsens hus blæste væk*, Jakob Martin Strid, 2008, Gyldendal
27 *Axel elsker biler*, Marianne Iben Hansen, 2007, Gyldendal

Flerordsforbindelser
Flerordsforbindelser kaldes også kollokationer og er to eller flere ord, som ofte optræder sammen, fx "ked af det", "la' vær" osv. I mange billedbøger indgår talemåder, som er en særlig slags kollokationer. Eksempelvis kan man sige "Nu går det over stok og sten" – en talemåde, som jo bare betyder, at det går hurtigt.

Omkring 5-6-årsalderen begynder børn at undre sig over den måde, hvorpå talemåderne ophæver ordenes normale betydning og giver dem nye betydninger. Fx sætningen "Hvordan mon det bliver at begynde i skolen – har du sommerfugle i maven?" fra bogen *Garmanns sommer*[28]. Hvad er det at have sommerfugle i maven, og hvorfor siger voksne sådan noget sludder? Senere i samme bog tales der om, at mor har "grønne fingre". Hvis der er talemåder i læste bøger, er det vigtigt at arbejde med dem.

Hvor almindeligt er ordet
At få at vide, at noget er sjældent, skærper de fleste menneskers opmærksomhed, derfor er det af og til godt at udnævne et ord til at være lidt sjældent. Man kan sammen med børnene samle på sjældne ord, fx ordet tyrede ("og tyrede tomaten oven på salaten" fra *Troldetårnet*[29]) eller ordet evindelige, som gentages ikke mindre end seks gange i *Vitello er bagvendt*[30].

Hvad betyder ordet
Betydningen, eller indholdet, er kernen i ethvert ord, idet et ord er et udtryk (verbalt, når det er talt, visuelt, når det er skrevet), som har et indhold, dvs. betydningen. At arbejde med ordenes indhold er det vigtigste element i det sprogpædagogiske arbejde. Man kan arbejde med ordenes indhold ved at konkretisere, dramatisere og visualisere det.

Ords nuancer
Nogle ord giver mulighed for at nuancere sproget. Man taler om ordenes stilistiske begrænsninger og muligheder. Hvad er fx forskellen på ordene spise og æde. Og hvem er mest gal: En der er vred, eller en der er rasende?

Ordets associationer
Mange ord har på forskellig måde betydningsmæssige relationer til andre ord og er således organiseret i en form for større eller mindre netværk af ord.

Antonymer (modsætninger) er et rigtig vigtigt netværk af ord, så vigtigt, at det udgør indholdet i adskillige bøger for småbørn fx *Anton elsker ymer*[31] og *Stor og lille, tyk og tynd*[32]. Antonymer er lette at finde i bøgerne og tit også lette at konkretisere.

28 *Garmanns sommer*, Stian Hole, 2008, Høst & Søn (ikke en del af LæseLeg)
29 *Troldetårnet*, Mette Kappel, 2007, Alma
30 *Vitello er bagvendt*, Kim Fupz Aakeson, 2009, Gyldendal (ikke en del af LæseLeg)
31 *Anton elsker ymer*, Lillian Brøgger, 2006, Politiken
32 *Stor og lille, tyk og tynd*, Pittau & Gervais, 2001, Haase (ikke en del af LæseLeg)

Homonymer (ord, der er/lyder ens, men betyder noget forskelligt) er tit sjove at lege med. I *Jeg ku' godt æde et barn*[33], står der "men så sukker han og ombestemmer sig". Ordet sukker er et homonym. Spørg børnene om, hvad ordet betyder, og de forklarer alle ordbetydningen, der hører sammen med navneordet sukker. Bagefter kan man lære dem at sukke, så de ved, at nogle ord er drilleord, der driller netop ved at betyde flere forskellige ting.

Synonymer (ord, som betyder næsten det samme). Igen kan der findes et ord i *Jeg ku' godt æde et barn*: "Hun griber Lille Dille i halen og kilder ham på bugen." Her spørger oplæseren børnene, om de ved, hvad ordet bugen betyder. Ellers kan man jo kilde dem på bugen, indtil de fortæller, hvad man også kan kalde deres bug. Der er masser af synonymer i bøgerne, og det gavner børnenes sproglige kompetencer at lege og arbejde med dem.

Over- og underbegreber er endnu et vigtigt netværk, som børnene begynder at kunne arbejde med omkring femårsalderen. Frugt er eksempelvis overbegrebet for underbegreberne banan, æble, ananas, osv.

33 *Jeg ku' godt æde et barn*, Sylviane Donnio, 2006, Palka

Strukturering af oplæsning og samtale

En af oplæserens fornemste opgaver er at skabe en atmosfære af tryghed i dialogen, så børnene ikke opfatter det som et nederlag, hvis der er spørgsmål, som de ikke kan svare på. Det bliver rigtig godt, hvis det lykkes at lære børnene, at et manglende eller forkert svar bare er nøgler, der kan åbne for tilegnelse af ny viden

Hver bog læses tre gange på forskellige måder. Forskellen i oplæsningerne består i, at børnene inddrages mere og mere i den fælles læsning, ligesom dialogen om bogens sprog, indhold og illustrationer udbygges.

De tre oplæsninger

1. Bogen introduceres for børnene: Læs så vidt muligt uden afbrydelse, og tal derefter om bogen.
2. Samtalelæsning: Afbrydelser er ønskværdige. Stil spørgsmål undervejs, og repetér de gode ord.
3. Fælles læsning: Udvid samtalelæsningen med bl.a. et resumé, inviter børnene til legelæsning, og uddel stjerner til bogen.

Man kan selvfølgelig læse en bog mere end tre gange, men man bør vurdere, hvornår det er en fordel at læse samme bog fx 5-6 gange frem for at læse to forskellige bøger tre gange. Efter tredje læsning kan man lave kreative aktiviteter bygget op omkring bogen (se forslag til aktiviteter i boghæfterne og læs mere om kreative aktiviteter i kapitel 10).

Balance i samtalen

Alle børn skal opmuntres til at deltage aktivt i bogsamtalerne. Børn, som er tilbageholdende, fordi de er usikre og måske ikke tror på, at de kan, har brug for ekstra opmærksomhed og omsorg. Samtidig vil der uanset homogeniteten i gruppen altid være børn, som man skal bremse, fordi de ellers overtager hele samtalen. Det handler om at finde en god balance, som i størst mulig grad giver hvert enkelt barn nye byggeklodser til hans eller hendes udvikling.

I nogle læsegrupper kan det være nødvendigt at lave et samtale-regelsæt, så børnene lærer ikke at afbryde hinanden, fx at de markerer, når de gerne vil sige noget. I andre grupper er det unødvendigt, fordi det handler om en talepligt snarere end en taleret.

I arbejdet med bøgernes ordniveau, fx boghæfternes gode ord og de ord, børnene selv ønsker at arbejde med, skal der sendes et meget tydeligt signal om, at det er super sejt at sige til, når der er noget, man ikke forstår. Ja, det er direkte dumt ikke at gøre det, fordi man snyder sig selv for at blive klogere. Som oplæser kan man være et godt eksempel ved at vise interesse for at lære noget af det, som børnene kan; fx ved nogle børn, hvad en elefant hedder på tysk, arabisk, engelsk eller urdu (*Mimbo Jimbo har det sjovt*[34]). Eller måske kan læsegruppen eller hele institutionen ved at dele viden med hinanden lære at tælle til seks (Louie har seks katte) på flere forskellige sprog (*Stormhvalen*[35]).

Hvordan stiller man de gode spørgsmål?

At oplæserens spørgsmål er en væsentlig del af metoden dialogisk læsning, rejser et dilemma om spørge-etik. Kan man spørge om noget, som man godt selv ved, eller gør det dialogen til en uægte samtale? Det handler til syvende og sidst ikke om, hvad oplæseren ved, men om hvilket signal man sender sammen med spørgsmålene. Hvis man lader som om, man ikke kender svaret på et faktuelt spørgsmål, så er det forkert, men hvis man spørger om noget, fordi man gerne vil vide, om barnet også ved det, så er det o.k. For at vise at det er barnets viden, man er interesseret i, kan man indlede sine spørgsmål med "Ved du …?" eller "Kan du huske…?"

Hvis man stiller spørgsmål, som viser sig at være for svære, er kunsten lige at holde en lille pause. Hvis ingen børn byder ind med et svar, svarer man selv stille og roligt og som det mest naturlige på spørgsmålet. Pausen skal være tilpas lang, til at børnene kan nå at byde ind, men ikke så lang, at børnene oplever det pinligt ikke at kunne svare.

"Nu må du gerne spørge mig igen, for nu ved jeg det godt!"

Sådan sagde en lille pige med et stort smil, da hun havde fået det rigtige svar på et spørgsmål, som hun havde svaret forkert på. Det er et fornemt eksempel på et godt læringsmiljø.

34 *Mimbo Jimbo har det sjovt*, Jakob Martin Strid, 2010, Gyldendal
35 *Stormhvalen*, Benji Davies, 2016, Gyldendal

Strukturering af oplæsning og samtale med børn under tre år

1-3 ÅR

Også for de mindste læses hver bog mindst tre gange, men gerne flere. Børnene inddrages mere og mere i læsningen, så dialogen om bogens sprog, handling og illustrationer udbygges, og der leges ud fra bogens indhold. Oplæsning og kreative aktiviteter kan blandes, så næsten alle oplæsningssituationer består af både oplæsning/fælleslæsning og leg, fx med ordbetydninger og elementer fra bogens handling.

Som oplæser forsøger man at opnå et flow i oplæsningen, men det vil ofte være svært i første læsning, når børnene er så små. De har travlt med at pille og pege og kommentere og gentage ord fra den læste tekst – og der skal være plads til det hele. Børnene er i en udviklingsproces, og ting tager tid.

Det allervigtigste er, at børnene er engagerede og aktive og får en god læseoplevelse, så alle ærinder og svinkeærinder er til at leve med, så længe børnene er med. Når gruppen maksimalt er på 2-3 børn, opstår der ikke et ustyrligt kaos, selv om strukturen er løs.

Første oplæsning: Introducér bogen for børnene

Introduktionen har først og fremmest til formål at skabe en forventning til den kommende oplevelse, at "sælge" bogen til børnene, men det er også her, børnene får en viden om bøger generelt og specifikt om den konkrete bog

Når man præsenterer bogen, fortæller man børnene, hvad dens titel er, og hvad forfatteren og illustratoren hedder (dette gælder dog ikke, når børnene er under tre år). Over tid får børnene en forståelse af, at en forfatter er en person, som digter historier, der bliver lavet til bøger, mens illustratoren er den person, som har tegnet illustrationerne. Børnene finder også hurtigt ud af, at forfatter og illustrator somme tider er én og samme person.

For at skabe fokus på den kommende fællesoplevelse opfordres børnene efterfølgende til at gætte på bogens handling ud fra titlen og illustrationerne på omslaget. Spørg fx "Hvad tror du, den her bog handler om?", "Hvorfor tror du det?", "Er der nogen, der tror, at bogen handler om noget andet?" Børnene bliver hurtigt bevidste om, at bogens hovedperson ofte figurerer på forsiden, ligesom de nemt fanger, at hvis der indgår et navn i titlen, er det som regel navnet på hovedpersonen.

Læs uden afbrydelse

Bogen læses nu i sin helhed. Fra 3-4-års-alderen arbejdes der med, at første gennemlæsning foregår uden afbrydelser. Børnenes spørgsmål gemmes så vidt muligt til dialogen efter oplæsningen.

Det er klart, at metoden ikke står over hensynet til fx børnenes engagement, iver og lyttelyst. Derfor kan der være situationer, hvor det virker rigtigst at gøre en undtagelse og lade et barn afbryde, men i det lange løb er det en fordel for alle, at første oplæsning er en uforstyrret fællesoplevelse.

Der er endnu en undtagelse, hvad angår afbrydelser. Man må godt stoppe op én, maksimalt to gange – gerne på det mest spændende sted – og spørge: "Hvad tror I, der sker nu?". Her skal der selvfølgelig bruges den tid, der skal til, for at børnene kan svare. Med denne form for afbrydelser træner man børnenes evne til at leve sig ind i bogens fiktive rum og tænke fremad i handlingen. Og mange oplæsere har erfaret, at det ikke virker forstyrrende på børnenes bogoplevelse, tværtimod.

Tal om bogen

Umiddelbart efter at bogen er læst færdig, vendes den og bladres igennem igen. Nu tales der både om bogens sprog, indhold og illustrationer – i første omgang ud fra børnenes kommentarer og spørgsmål, som altid har højeste prioritet i dialogen. Især i begyndelsen vil man kunne opleve, at meget sprogsvage børn og børn med manglende bogerfaringer ingen spørgsmål har. Her er det oplæserens vigtigste opgave at træde til som inspirator og igangsætter ved at stille spørgsmål. I begyndelsen nogle som kan besvares ved bare at pege.

Bogsamtalerne skal foregå i en lys og let stemning, hvor man har det sjovt og hyggeligt. Det fremmer dialogen og gavner læselysten, når man pjatter med underlige ord, smager på mærkelige ord osv.

Et vigtigt element i bogsamtalerne er illustrationerne, der ofte ikke kun illustrerer teksten, men også udvider og tydeliggør den.

Fx kan det bidrage til bedre forståelse af bogens indhold, hvis man i en bog som *Muldvarpen, der ville vide, hvem der havde lavet lort på dens hoved*[36] kigger på, hvordan muldvarpen ser ud igennem hele bogen, og taler om, hvilket humør den er i. Børnene kan prøve at dramatisere muldvarpens humør på de forskellige opslag. På den måde opdager børnene selv, at muldvarpen er en rigtig sur og arrig fyr, som reelt er vældig usympatisk.

Man kan også af og til arbejde med en enkelt udvalgt illustration, som man i fællesskab "tømmer for ord".

Det er vigtigt at få alle børn til at være aktive, og det skal vægtes meget højt, at de bliver succesfuldt aktive. Det barn, der via en lyttende og anerkendende oplæser får en oplevelse af at kunne, tør mere næste gang, I har en bogsamtale.

Huskeseddel til 1. oplæsning

- Skab forventning til bogen.
- Nævn bogens titel, forfatter og illustrator.
- Få børnene til at gætte på bogens handling.
- Læs, så vidt muligt, bogen uden afbrydelser.
- Læse-stop på det mest spændende sted: "Hvad tror I, at der sker nu?"
- Kig bogen igennem igen, og lyt til børnenes kommentarer.
- Tal om de gode ord.
- Stil spørgsmål til handlingen.
- Tøm evt. en illustration for ord.

36 *Muldvarpen, der ville vide, hvem der havde lavet lort på dens hoved*, Werner Holzwarth & Wolf Erlbruch, 2000, Høst & Søn. (ikke en del af LæseLeg)

Første oplæsning med børn under tre år

1-3 ÅR

Dette eksempel er fra et læseforløb med *Kaj har fine støvler* med to knap 2½-årige børn.

I første læsning introducerer oplæseren bogen: "Nøj se, hvem er det?". Et af børnene svarer "Kaj væk".
Den voksne svarer "ja, vi har læst … og her er Kaj igen".

Efter lidt snak om forsideillustrationen og bogens titel med udpegning af Kajs støvler påbegyndes læsningen.

Både under og efter oplæsningen skal de mest action-prægede ord afprøves. Det er i den alder nærmest umuligt at høre ordet trampe uden selv at skulle prøve, så der trampes, sparkes og hoppes ivrigt. Børnene viser deres egne støvler, og da den ene siger "Mor købt", får oplæseren lejlighed til at udvide barnets sætning ved at gentage sætningen med et anerkendende: "Ja, det er rigtigt, din mor har købt dine støvler?" og følge op med "Hvem har købt Kajs støvler?". "Kaj mor" lyder svaret. Igen udvider den voksne, og da det andet barn ikke kommer så meget på banen, spørger oplæseren: "Hvem har købt dine støvler?", og det korte svar er "Mor". Alt i alt bliver der både arbejdet med nogle af de gode ord (tramper, sparker, hopper, støvler), med imitation af elementer af bogens handling og med at relatere ting i bogen til barnets eget liv.

At lære at lytte til oplæsning er en meget individuel proces. Nogle børn lærer meget hurtigt at koncentrere sig under oplæsningen, blot teksterne er tilpas korte. Andre børn skal snakke, fysisk prøve at sparke som Kaj, lige når sætningen er læst.

Anden oplæsning: Samtalelæsning

I anden oplæsning er det at øve sig i at formulere sig og samtidig blive dygtigere og klogere på sig selv og andre i centrum

Dagen efter – eller senest et par dage efter – læses bogen igen. Denne gang er afbrydelser tilladt, og jo mere samtale om bogens sprog, indhold og illustrationer des bedre. Anden oplæsning må gerne foregå som en lang dialog, hvor oplæsningen hele tiden lægger op til nye samtaler om ord, vendinger, handling, personer og illustrationer. Kort sagt alt, som børnene er – eller kan gøres – interesserede i. Som oplæser sørger man for, at bogens fortløbende handling alligevel respekteres.

Udover samtalerne om ordene i teksten skal bogsamtalerne også handle om alt muligt andet, som teksten og illustrationerne giver mulighed for at tale om. Det kan fx være personernes udseende ("Hvorfor er Mimbo Jimbo blå?"[37]), tøj, sprog ("Hvad synes du om, at Vitello bander?", "Må du godt bande ligesom Vitello?"[38]), handlingen osv. Tåbelige spørgsmål findes næsten ikke, og der må spørges om alt i hele bogen, og om hvordan bogens indhold eventuelt relaterer sig til børnenes eget liv. Og spørgsmålene må være åbne, halvåbne og mere eller mindre lukkede eller faktuelle. Alt er tilladt i en rummelig og kærlig atmosfære.

Aidan Chambers' spørgsmål (se side 20) indgår i boghæfterne for de ældste børn som inspiration til oplæseren. Man kan diskutere, hvornår spørgsmålene kan inddrages i samtalen. Nogle synes, at de naturligt hører hjemme sammen med tredje oplæsning, fordi de har et evaluerende perspektiv i sig, mens andre inddrager dem allerede under anden oplæsning. Det er især de to første spørgsmål, der er relevante:

1. Var der noget, du godt kunne lide i bogen?
2. Var der noget, du ikke kunne lide ved bogen?

Disse to spørgsmål er "hvad synes jeg-spørgsmål", der er gode at arbejde med. Samtaler ud fra disse handler i høj grad om at lære børnene at turde mene noget, også selv om de mener noget andet end andre børn i gruppen.
I samtalerne om, hvad det enkelte barn synes om bogens indhold, og hvad barnet mener at have lært ved at deltage i oplæsningen, er der ingen forkerte og

37 Bøgerne om Mimbo Jimbo, Jakob Martin, Strid, Gyldendal
38 I *Vitello skal have en papfar*, 2010, Gyldendal, siger Vitello fx "for helvede", da Mor og Gregers kysser hinanden.

ingen rigtige svar. Men de skal lære at fortælle, hvorfor de mener det, de mener. Husk, at deltagelse i den type samtaler kræver øvelse. Det er vigtigt, at oplæseren er vedholdende, støttende, opmuntrende og endnu mere vedholdende. I forhold til meget sprogsvage og ikke-bogvante børn kan det tage måneder, inden de magter at indgå i ovennævnte dialoger – og det er helt normalt.

Børnene legelæser

Under anden oplæsning kan børnene så småt inddrages i læsningen. Man kan fx sige til et barn: "Er det ikke din tur til at prøve at læse nu?" De første gange, spørgsmålet stilles, vil mange børn sige, at de ikke kan læse. Dertil kan man fx svare: "Nej, du kan ikke læse på samme måde, som jeg læser, for det har du ikke lært endnu, men du kan fortælle, hvad der sker her, og så leger vi bare, at du læser."

De første rigtig mange gange børnene inddrages i oplæsningen, skal det ske forsigtigt og med maksimal støtte. Oplæseren er garant for, at ingen børn oplever en følelse af nederlag. De skal helst opleve at kunne bidrage positivt til bogsamtalerne. Børnene skal opmuntres til og støttes i at udvide og "sprænge" grænserne for det, de selv tror, de kan. Ofte kan de nemlig mere, end de tror.

Hvis det bliver tydeligt, at børnene ikke er med i dialogen mere, må man begrænse bogsamtalen eller direkte standse den og bare læse bogen færdig. Hellere korte og gode samtaler end lange og kedelige. Som oplæser må man i det hele taget variere samtalerne, så det fanger børnenes interesse. Dette kan fx ske ved hjælp af hurtige skift fra at tale om et bestemt ord til at tale om et andet, fra en aktivitet til en anden, fx fra et spørgsmål om, hvad drengen i *Stormhvalen* hedder, til i fællesskab at tælle til seks på forskellige sprog og/eller til at lede efter *Stormhvalen*[39] i bogens forskellige illustrationer.

Huskeseddel til anden oplæsning

- "Kan nogen af jer huske bogens titel?"
- "Er der en, der vil fortælle, hvad bogen handler om?"
- Afbrydelser er ønskværdige: "Nu må I spørge hele tiden. I behøver ikke gemme jeres spørgsmål til bogen er slut."
- Stil spørgsmål. Vær opmærksom på at få alle børn med i samtalerne.
- Repetér de gode ord.
- "Hvem vil læse det her opslag?" (et opslag er lig med en venstre og en højre side).
- "Nu læser jeg et opslag – sig stop, hvis der er ord, som I ikke kender eller gerne vil tale om."

39 *Stormhvalen*, Benji Davies, 2016, Gyldendal

Tredje oplæsning: Fælles læsning

I den tredje oplæsning inddrages børnene i endnu højere grad i læsningen af bogen via legelæsning og genfortælling

Den tredje oplæsning indledes med, at man opfordrer et barn til at komme med et kort resumé af bogens handling. Så læser man bogen igen, men inddrager denne gang børnene ved at opfordre dem til at legelæse udvalgte opslag. Efterfølgende opfordres et andet barn til at fortælle, hvad han/hun er blevet klogere på ved at være med til at læse bogen. Et tredje barn opfordres til at give bogen stjerner – fx fra 1 til 5. Antallet skal begrundes med, hvad han/hun synes om bogen. Spørg de andre børn, om de er enige, eller om de vil give flere eller færre stjerner. Hvis de ikke er enige, skal det begrundes.

Med de ældste børn kan man også tale om, at der er forskel på bøger. Nogle bøger er faktabøger, dvs. det, der står i dem, passer. Andre bøger er fiktion, dvs. at det, der står i dem, er noget, forfatteren har fundet på. Vitello findes fx ikke i virkeligheden. Andre bøger er eventyr. De begynder med "Der var engang…" og atter andre bøger er fx remsebøger.

Mange børn bliver bedre og bedre til at lytte koncentreret for hver gang, de hører en bog. Det er, som om kendskabet til bogens indhold får dem til at slappe af.

Som oplæser skal man løbende være opmærksom på, om børnene oplever aktiviteten som sjov og rar. Det er nemlig forudsætningen for, at aktiviteten fører til læring. Det fører ikke til noget at arbejde med bogens indhold, hvis den voksne er den eneste, der arbejder, fordi børnene for længst er stået af.

Efter tredje oplæsning

Arbejdet med bogen kan eventuelt afsluttes med, at I sætter en lille forsidemærkat (nedkopieret bogforside) i barnets "Bøger, jeg kender"-bog. Man kan fx købe en kinabog, som kan anvendes til formålet.

En "Bøger, jeg kender"-bog kan både være et pædagogisk redskab og et dokumentationsredskab. Bogen bruges pædagogisk ved, at mærkaterne klistres på venstresiderne, mens højresiderne bruges til, at barnet kan tegne en tegning, inspireret af bogoplevelsen, eller barnet kan give sin vurdering af bogen med

mellem en og fem glade sole. Den pædagogiske anvendelse af bogen kan også foregå ved, at man sammen med børnene nogle gange om året går på nostalgirejse blandt de læste bøger ved at bladre blandt de indsatte mærkater.

Når barnet viser sine forældre eller andre voksne sin "Bøger, jeg kender"-bog, kan den danne grundlag for gode samtaler. Den kan også være en god indgang for institutionens pædagoger til samtaler med et forsigtigt, tilbageholdende barn.

Huskeseddel til tredje oplæsning

- Giv et kort resumé.
- "Hvem vil læse det her opslag?"
- Repetér de gode ord.
- "Hvad er du blevet klogere på?"
- "Hvor mange stjerner skal den have?"
- Tal evt. om genre.
- Indsæt bogmærkat eller lav en bogtegning i børnenes "Bøger, jeg kender"-bog.

Anden og tredje oplæsning med børn under tre år

1-3 ÅR

Dette er fortsættelsen af eksemplet fra første oplæsning fra et læseforløb med *Kaj har fine støvler* med to knap 2½-årige børn.

I anden læsning af *Kaj har fine støvler* er børnene aktive medlæsere. Anden læsning tager længere tid, og oplæseren skal passe på, at selve læsningen af bogens tekst ikke bliver væk i den megen samtale.

Hver gang oplæseren vender en side, kommer børnene med kommentarer "Se tramper", "Kaj hopper", "Regner, regner", "Lise støvler", "Kaj brusebad", "Mor sur, nej", "Hund hjem". Oplæseren har et par gule gummistøvler med, lidt for store for børnene, men de skal alligevel prøves. Hvis det havde været sommer, kunne brusebadsscenerne også have været afprøvet, men det er det ikke. Så efter tredje læsning må børnene nøjes med at være med til at hoppe i en mindre vandpyt iført flyverdragt og støvler. Ordet "regner" bliver heller ikke rigtig konkretiseret, fordi der falder sne/slud i de dage, bogen læses, men det er helt fint, for oplæseren kan sagtens erstatte "regner" med "sner" og få en god lille snak ud af det. Børnene kan også være med til at samle lidt sne med ind i en tallerken for at se det smelte og blive til vand.

Kreative aktiviteter

Bøgernes fortællinger kan inspirere til en række kreative aktiviteter, hvor børnene gennem at tegne, male og dramatisere arbejder videre med handlingen

Når børnene bearbejder deres læseoplevelser på flere forskellige måder, er der mulighed for at øge effekten af den dialogiske læsning. Dette kan fx gøres gennem:

- Samtale
- Genfortælling af teksten
- Meddigtning
- At tegne og male
- At lege
- At dramatisere og spille teater[40]

Samtale, genfortælling og meddigtning indgår i bogsamtalerne. Tilbage er arbejdet med de kreative bearbejdningsformer: Tegne og male, lege og dramatisere. Disse aktiviteters indhold bidrager først for alvor til børnenes læring og erfaringsverden, når den voksne også deltager aktivt.

Når det drejer sig om tegne- og maleaktiviteter kan man sammen med hvert enkelt barn efter en fælles inspirationsudveksling aftale, hvad barnet gerne vil tegne/male. Det kan fx være en person fra bogen, en anden slutning på bogen, en bestemt sekvens fra bogen, en ting, som bogen i særlig grad inspirerer til, fx en fantasibil[41] eller et monster[42].

Mulighederne er utallige. Der er mindst en – ofte mange – muligheder til hver eneste billedbog. Undervejs i processen taler man med barnet om arbejdet, og når alle børnene er færdige med deres tegninger, fortæller de hinanden om dem.

Få inspiration til det kreative arbejde på facebook.dk/læseleg

40 *Læsning og litteratur i skolestarten*, Broström, Frandsen, Vilhelmsen, 2008, Nationalt Videncenter for Læsning
41 Fra *Axel elsker biler*, Hanne Bartholin og Marianne Iben Hansen, 2007, Gyldendal
42 Fra *Vitello bygger en monsterfælde*, Kim Fupz Aakeson, 2010, Gyldendal

Nogle børn har behov for megen støtte for at opnå et færdigt produkt, når der arbejdes kreativt. De kan have stor tryghed ved og glæde af, at der arbejdes med makkertegninger, hvor to børn laver en fælles tegning. I særlige tilfælde kan man også selv indgå som makker, selvfølgelig uden direkte at overtage styringen eller processen. Den voksnes deltagelse skal alene være af støttende karakter.

Et par gange om året kan børnenes forældre inddrages som publikum til en lille kunstudstilling med fernisering (et dejligt ord, som her får en åbenlys nytte- og dermed tilegnelsesværdi). Tegne- og maleaktiviteter kan også udmønte sig i større fællesarbejder, fx en collage med forskellige dinosaurer[43]. Eller aktiviteterne kan for de ældste småbørns vedkommende komme til udtryk i fremstilling af en fælles billedbog.

Bøgernes fortælling som inspiration til leg

Oplæsning af gode billedbøger og samtaler om illustrationerne er stærkt lege-inspirerende. Det er vigtigt at støtte op om den leg, som bøgerne sætter i gang, fordi ordene sætter sig fast, når børnene selv bliver en del af historien. Og igen er det ønskeligt både i forhold til at få legen til at fungere og til at sikre, at den bidrager til børnenes dannelsesproces, at man er tæt på børnene i udviklingen af legen. Som voksen kan man bidrage i udviklingen af lege ved at stille relevante spørgsmål, som får børnene til at diskutere roller, regler og mulige handlinger i legen, ligesom man kan bidrage med ideer til rekvisitter, som skal bruges i legen.

Man kan også indgå direkte i børnenes lege og dermed hjælpe til, at alle børn inddrages i bearbejdning af bogens indhold. Det er dog afgørende, at man ikke overtager legen, men deltager på børnenes præmisser.

Dramatisering af bøgernes fortælling

Stangdukker er den enkleste dramatiseringsform. Formen er velegnet til bøger med få aktører. LæseLeg-pakken indeholder tre papfigurer, der kan bruges som stangdukker. Dramatisering i form af rollespil/-leg er mere krævende, fordi det tager tid, ligesom der vil være behov for kostumer og rekvisitter. Ulemperne opvejes dog ofte af, at det er en meget udbytterig arbejdsform.

Carl-bøgerne[44] er eksempler på bøger, som er velegnede til dramatisering sammen med de 3-4-årige. *Jeg ku' godt æde et barn*[45] er også en af aldersgruppens bøger, som både kan dramatiseres som teaterforestilling og som stangdukketeater.

43 Fra *Gumle, Fumle og Rumle – de tre små dinoer*, Peter Gotthardt, 2009, Thorup (ikke en del af LæseLeg)
44 Bøgerne om Carl, Ida Jessen, Høst & Søn
45 *Jeg ku' godt æde et barn*, Sylviane Donnio, 2006, Palka

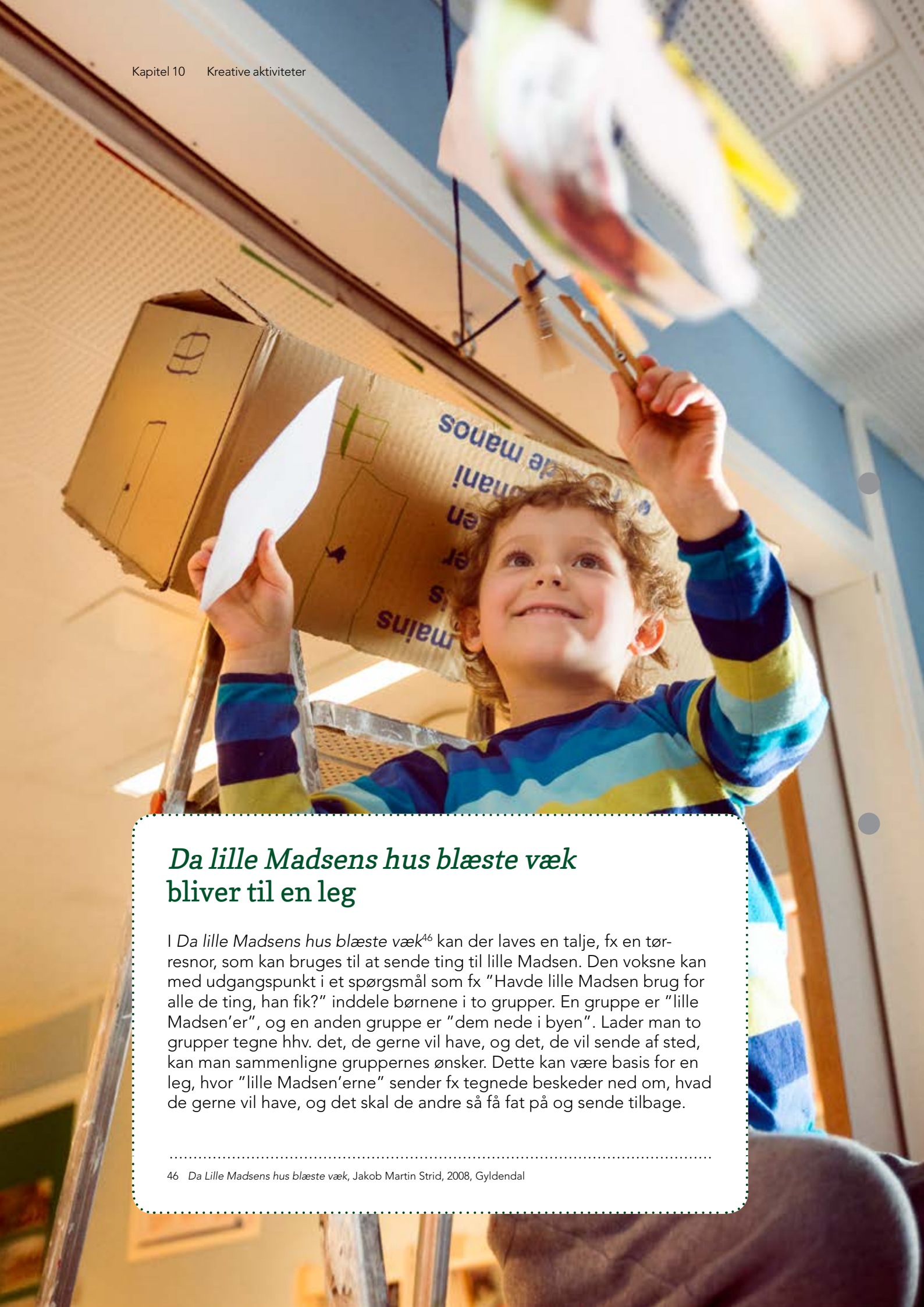

Da lille Madsens hus blæste væk bliver til en leg

I *Da lille Madsens hus blæste væk*[46] kan der laves en talje, fx en tørresnor, som kan bruges til at sende ting til lille Madsen. Den voksne kan med udgangspunkt i et spørgsmål som fx "Havde lille Madsen brug for alle de ting, han fik?" inddele børnene i to grupper. En gruppe er "lille Madsen'er", og en anden gruppe er "dem nede i byen". Lader man to grupper tegne hhv. det, de gerne vil have, og det, de vil sende af sted, kan man sammenligne gruppernes ønsker. Dette kan være basis for en leg, hvor "lille Madsen'erne" sender fx tegnede beskeder ned om, hvad de gerne vil have, og det skal de andre så få fat på og sende tilbage.

46 *Da Lille Madsens hus blæste væk*, Jakob Martin Strid, 2008, Gyldendal

Hittegods[47] til de 5-6-årige kan dramatiseres både som rollespil og som stangdukketeater. *I landet med den store ordfabrik*[48] er et andet eksempel på en bog, som tilbyder gode legemuligheder. Tænk bare på betydningen af at skulle købe alle de ord, man skal sige. Børnene skal virkelig til at vælge, hvad der er vigtigt at sige, og hvordan man kan klare sig uden talt sprog. Det er en leg, som kræver en del planlægning og vokseninvolvering (den voksne kan fx påtage sig rollen som ordfabrik), men det er samtidig en leg, som giver gode muligheder for refleksion og nye erfaringer.

Det anbefales, at børnene har let adgang til udklædningstøj, ansigtsmaling og andre materialer, som gør det let for dem at bruge de ideer, bøgerne kan inspirere til.

Kreative aktiviteter med børn under tre år

1-3 ÅR

Dramatisering af bøgernes indhold udgør sammen med leg inspireret af bøgernes handling en betydelig del af de æstetiske bearbejdningsformer i 1-3-årsalderen. Rigtig mange af bøgerne til de 1-3-årige er således særdeles velegnede til dramatisering, fordi der ofte kun er to aktører i et enkelt handlingsforløb. *Ib slukker brandmanden*[49] er således et eksempel på en bog, som er oplagt til dramatisering både vha. stangdukker og som rolleleg.

Boghæfterne indeholder forskellige forslag til legeaktiviteter i tilknytning til den dialogiske læsning. For alle legene gælder det, at oplæseren er med i legen, støtter børnene i deres initiativer, sætter ord på ting og handlinger samt gentager og eventuelt udvider børnenes ytringer. Alt sammen med respekt for, at legene først og fremmest er børnenes.

Tegne- og maleaktiviteter indgår derimod kun i mindre omfang i 1-3-årsalderens dialogiske læsning. Det er simpelthen i de fleste tilfælde for vanskeligt for børnene at tegne og male i relation til bøgernes indhold.

47 *Hittegods*, Oliver Jeffers, 2015, Gyldendal
48 *I landet med den store ordfabrik*, Agnes de Lestrade, 2014, Jensen & Dalgaard
49 Ib *slukker brandmanden*, Peter Nordahl, 2014, Gyldendal

Samarbejde med børnenes forældre

Forældre er nøglepersoner i deres børns udvikling – de er derfor selvfølgelige samarbejdspartnere i den dialogiske læsning

Jo yngre børn, der arbejdes med, jo vigtigere er det at få etableret et godt samarbejde med børnenes forældre. Dialogisk læsning er godt for alle børn, men det er særdeles vigtigt for de børn, som kommer fra hjem, hvor bøger ikke er en naturlig del af hjemmets hverdag. For de børn er de offentlige pasningstilbud det sted, hvor de kan møde og komme til at holde af gode læseoplevelser og bøger.

I etableringen af et godt forældresamarbejde om at læse bøger sammen med børn er det vigtigt at huske, at der er forældre, som ikke kan læse. Er det tilfældet, kan I bruge tekstløse billedbøger[50] og billedbøger hentet på nettet enten via bibliotekets elektroniske bogreol eller købt som app. De elektroniske bøger kan man som regel vælge at få læst højt. Det betyder dog ikke, at bøgerne bare skal overlades til børnene selv. Forældrene skal være med, men problemet med, at de ikke kan læse, er løst.

Det er ligeledes vigtigt at overveje, om man i etablering af et godt samarbejde vil gå via forældrene til børnene eller via børnene til forældrene. Mange institutioner fortæller, at de har haft størst succes med sidstnævnte metode, altså ved at de bogvante og bogglade børn smitter forældrene med deres læselyst, når de fx legelæser for forældrene eller for deres mindre søskende.

I forhold til forældre, for hvem bøger er en naturlig del af tilværelsen, handler samarbejdet med dem mest om at formidle relevant information, rådgivning og inspiration. Inspirationen må meget gerne dreje sig om hvilke bøger, der er anbefalelsesværdige til hvilke aldersgrupper.

Den far, der var bekymret, fordi hans 3-årige søn i modsætning til faren selv ikke var begejstret for *Den utrolige historie om den kæmpestore pære*[51], blev helt lettet, da han fik at vide, at han nok mindst var to år for tidligt på den, når han brugte den som godnatbog.

I nogle institutioner kopierer man forsiderne på de bøger, som man arbejder med i LæseLeg-grupperne, så kan alle institutionens forældre få glæde af anbefalingerne.

50 Fx *Hønsetyven*, Béatrice Rodriguez, 2012, Arvids
51 *Den utrolige historie om den kæmpestore pære*, Jakob Martin Strid, 2012, Gyldendal

Forslag til forældresamarbejdet:

- Gør højtlæsning til et punkt på et forældremøde.
- Præsenter forældrene for LæseLegs 10 råd til forældre.
- Opret en bog-opslagstavle på et meget synligt sted i institutionen. Her kan man hænge en forsidekopi af den bog, der aktuelt læses i læsegrupperne, ligesom der løbende kan gøres opmærksom på gode tilbud på kvalitetsbilledbøger.
- Inviter til en til to årlige præsentationer af kreative aktiviteter, som er lavet i tilknytning til en bogoplevelse.
- Udarbejd et særligt informationstilbud til forældre, som ikke kender biblioteksystemet. Det kan laves i samarbejde med det lokale biblioteks børnebibliotekar.

For at optimere alle parters og dermed også forældrenes udbytte af den dialogiske læsning handler det generelt om at sætte en tydelig dagsorden, som sætter fokus på alle de gode kvaliteter, som børnelitteraturen rummer.

Det handler selvfølgelig ikke om at formidle dårlig samvittighed – det er ikke en konstruktiv vej til et godt samarbejde. Udgangspunktet er, at alle forældre har noget at byde ind med i samarbejdet om at give det enkelte barn gode læseoplevelser og dermed glæde ved at omgås bøger.

Titel: Faghæfte om LæseLeg

ISBN: 978-87-994646-0-9

Udarbejdet af sprogvejleder Jette Løntoft og Mary Fonden / Udgiver: Mary Fonden

Redigering: Naja Riegels Kühn / Illustrationer: Jakob Wedendahl / Foto: Steen Brogaard, Johnér / Design og layout: Motor Agency

3. udgave, 2016

Faghæftet om LæseLeg erstatter *LæseLeg – et faghæfte om dialogisk læsning* (2012) og *LæseLeg mini – et faghæfte om dialogisk læsning med de 0-3-årige* (2014).

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne udgivelse eller dele deraf er uden Mary Fondens skriftlige samtykke ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget heraf er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Mary Fondens grundtanke er, at 'Alle har ret til at høre til'. LæseLeg indgår i Mary Fondens arbejde for at forebygge og afhjælpe social isolation og fremme børns trivsel.

LæseLeg er udviklet sammen med førende eksperter og med støtte fra Det Obelske Familiefond.

LæseLeg er et konkret pædagogisk redskab, der gør det let at arbejde med dialogisk læsning – og dermed styrke børns sprog og evne til at indgå i fællesskaber

Læs mere på læseleg.dk

Mary Fonden